

**ЗБОРНИК РАДОВА
ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LX/II**

INSTITUT D'ÉTUDES BYZANTINES
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

ZBORNİK RADOVA

VIZANTOLOŠKOG INSTITUTA
LX/II

Rédacteur

BOJANA KRSMANOVIĆ

Directeur de l'Institut d'études byzantines

Comité de rédaction

*Stanoje Bojanin, Jean-Claude Cheynet (Paris), Evangelos Chrysos (Athènes),
Dejan Dželebdžić, Niels Gaul (Edinburgh), Michael Grünbart (Münster),
Vujadin Ivanišević, Erika Juhász (Budapest), Jovanka Kalić, Sergej Karpov (Moscou),
Predrag Komatina, Bojana Krsmanović, Aleksandar Loma, Ljubomir Maksimović,
Miodrag Marković, Athanasios Markopoulos (Athènes), Maria Mavroudi (Berkeley, CA),
Ljubomir Milanović, Bojan Miljković, Srđan Pirivatrić, Claudia Rapp (Vienne),
Peter Schreiner (Cologne), Jovana Šijaković, Gojko Subotić, Mirjana Živojinović*

Secrétaires de la rédaction

Tamara Ilić, Jovana Šijaković

BEOGRAD

2 0 2 3

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА

ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LX/II

Уредник

БОЈАНА КРСМАНОВИЋ

Директор Византолошког института САНУ

Редакциони одбор

*Стијаноје Бојанин, Нилс Гаул (Единбург), Михаел Гринбарџ (Минстер),
Мирјана Живојиновић, Вујадин Иванишевић, Ерика Јухас (Будимпешта),
Јованка Калић, Сергеј Карпов (Москва), Предраг Комаџина, Бојана Крсмановић,
Александар Лома, Марија Мавруди (Беркли), Љубомир Максимовић, Миодраг Марковић,
Аџанасиос Маркоулос (Атина), Љубомир Милановић, Бојан Миљковић,
Срђан Пириваџирић, Клаудија Рај (Беч), Гојко Субојић, Еванџелос Хрисос (Атина),
Дејан Целебџић, Жан-Клод Шене (Париз), Јована Шијаковић, Пејтер Шрајнер (Келн)*

Секретари редакције

Тамара Илић, Јована Шијаковић

БЕОГРАД

2023

Прихваћено за штампу на седници Одељења историјских наука САНУ
27. 12. 2023. године.

Ова књига је објављена уз финансијску помоћ
Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије
и Фонда за науку Републике Србије у оквиру пројекта
Од варвара до хришћана и РOMEЈА. Процес византијанизације на централном Балкану
(крај 10 – средина 13. века) – акроним: VarByz_10–13, број: 7748349.

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIÈRES

Том II – Tome II

<i>Иван Бујарски, Вујадин Иванишевић, Сирмијум и област Друге Паноније у VI и VII веку у светлу нових налаза</i>	669
<i>Ivan Bugarski, Vujadin Ivanišević, Sirmium and the Region of Pannonia Secunda in the Sixth and Seventh Centuries in Light of New Finds</i>	692
<i>Тамара Илић, Правноисторијски прилог истраживању функције претора у Византији</i>	695
<i>Tamara Ilić, A Legal-Historical Contribution to the Research of the Office of Praetor in Byzantium</i>	718
<i>Liliana Simeonova, The Danube–Sava–Kupa Waterway and Bulgaria’s Relations with the Papacy and the Eastern Franks, the Mid-860s through the Early 890s</i>	721
<i>Лилиана Симеонова, Пловни пут Дунав–Сава–Купа и односи Бугарске са Светом столицом и Источним Францима, од средине шездесетих година до почетка деведесетих година IX века</i>	738
<i>Маја Николић, Бојана Павловић, Bulgarians, Serbs, and the Rus in the Central Balkans in Byzantine Historical Narratives (Late 10th – Mid-13th Century): The View from Constantinople</i>	739
<i>Маја Николић, Бојана Павловић, Бугари, Срби и Руси на централном Балкану у византијским историјским наративима (крај 10. – средина 13. века): поглед из Цариграда</i>	765
<i>Boris Stojkovski, The Byzantine Diocese Tourkia Reconsidered</i>	769
<i>Борис Стојковски, Поновна разматрања о византијској дијецези Туркије</i>	787
<i>Predrag Komatina, The Diocesan Structure of the Archbishopric of Ohrid in the Charters of Basil II: Historical Development until the Early 11th Century</i>	789
<i>Предраг Коматићина, Епархијска структура Охридске архиепископије према повељама цара Василија II: историјски развој до почетка XI века</i>	820
<i>Miloš Cvetković, The Peculiarities of the Byzantine Provincial Administration in the Balkans under the Komnenoi</i>	823
<i>Милош Цвејковић, Специфичности византијске провинцијске управе на Балкану у доба Комнина</i>	841
<i>Војана Крсмановић, On the Role of Bulgarian Fortresses in the War of 976–1018 ...</i>	843
<i>Бојана Крсмановић, О улози бугарских тврђава у рату 976–1018</i>	873

<i>Jovana Šijaković</i> , Basil from Ohrid and his Circle	875
<i>Јована Шијаковић</i> , Василије Охрићанин и његов круг	897
<i>Mihailo St. Popović, Branka Vranešević, Dorota Vargová</i> , A Combined Approach to the Reconstruction of the “Sacred Landscape” of Duklja and Raška in the Times of Stefan Nemanja Based on Historical Geography, Art and Church History	899
<i>Михаило Сџ. Појовић, Бранка Вранешевић, Доротиа Варгова</i> , Комбиновани приступ реконструкцији „светог простора“ Дукље и Рашке у време Стефана Немање помоћу историјске географије, историје уметности и црквене историје	927
<i>Срђан Пириватирић</i> , Хронологија произвођења Светог Саве у достојанство архимандрита	929
<i>Srđan Pirivatrić</i> , The Elevation of St. Sava to the Dignity of Archimandrite: A Chronology	941
<i>Ђорђе Бубало</i> , Да ли је постојала Диоклетија хвостанска? Прилог хронологији живота и култа Светог Петра Коришког	943
<i>Ђорђе Бубало</i> , Did Diokletia Hvostanska Exist? A Contribution to the Chronology of the Life and Cult of St. Peter of Koriška	976
<i>Ивана Коматићина</i> , Културна кретања у српско-угарским односима у XIII веку – <i>Лејенда о Св. Ладиславу и Живици Св. Саве</i>	979
<i>Ivana Komatina</i> , Cultural Tendencies in the Serbian-Hungarian Relations in the 13 th Century – <i>The Legend of St. Ladislaus</i> and <i>The Life of St. Sava</i>	995
<i>Невен Исаиловић</i> , Хум између Немањића и Шубића почетком XIV века	997
<i>Neven Isailović</i> , Hum between the Nemanjić and Šubić Families at the Beginning of the 14 th Century	1021
<i>Isabel Grimm-Stadelmann</i> , Bekanntes und Unbekanntes zum Kral-Xenon in Konstantinopel	1023
<i>Isabel Grimm-Stadelmann</i> , Known and Unknown Facts about the Xenon of the Kral in Constantinople	1038
<i>Даница Појовић</i> , Гроб краљице Теодоре у Манастиру Бањска – још једно преиспитивање	1041
<i>Danica Popović</i> , The Tomb of Queen Theodora at the Banjska Monastery – Another Reexamination	1077

<i>Ljubomir Milanović</i> , Ever Ready Throne: Reassessing the Role of <i>Hetoimasia</i> in the Church of the Virgin Eleousa in Veljusa	1079
<i>Љубомир Милановић</i> , Приуредовљени престо: преиспитивање улоге хетимасије у Цркви Богородице Елеусе у Вељуси	1107
<i>Miloš Živković, Ljubomir Milanović</i> , Revisiting the Veljusa Frescoes: Notes on the Iconographic Program of the South Parekklesion	1111
<i>Милош Живковић, Љубомир Милановић</i> , Преиспитивање фресака Вељусе: белешке о иконографском програму јужног параклиса	1143
<i>Christine Angelidi</i> , Hagios Germanos of Prespa, a Church and a Patriarch after the Other	1147
<i>Крисџина Анџелиди</i> , Свети Герман Преспански: црква и патријарх	1165
<i>Сашо Цвејковски</i> , Новооткривени остаци средњовековних фресака у Манастиру Трескавцу	1167
<i>Sašo Cvetkovski</i> , Newly Discovered Remains of Medieval Frescoes in the Treskavac Monastery	1189
<i>Драјан Војводић</i> , Ἡ Σελασφόρος – призренске представе Богородице Светлоносице (Са филолошким прилогом <i>Дарка Тодоровића</i>) ...	1193
<i>Dragan Vojvodić</i> , Ἡ Σελασφόρος – The Prizren Representations of the Virgin the Light-Bearer (Philological Appendix by <i>Darko Todorović</i>)	1210
<i>Миограј Марковић</i> , Сликари у Византији и земљама у њеном окружењу – њихов друштвени статус и углед	1213
<i>Miodrag Marković</i> , Painters in Byzantium and Beyond – Their Social Status and Reputation	1243
<i>Brendan Osswald</i> , Le nom des gens. Onomastique et immigration dans la <i>Chronique de Ioannina</i>	1247
<i>Brendan Osswald</i> , The Name of the People. Onomastics and Immigration in the <i>Chronicle of Ioannina</i>	1301
<i>Sergey P. Karpov</i> , Tana between East and West in the 14 th and 15 th Centuries	1303
<i>Сергеј П. Карпов</i> , Тана између истока и запада у XIV и XV веку	1309
<i>Peter Schreiner</i> , Die byzantinischen Wurzeln Südosteuropas	1311
<i>Peter Schreiner</i> , The Byzantine Roots of Southeastern Europe	1323
Библиографија Зборника радова Византолошког института I – LX (1952–2023), прир. <i>Зоран Јовановић</i>	1325

ТАМАРА ИЛИЋ
Византолошки институт САНУ, Београд
tamara.matovic@vi.sanu.ac.rs

ПРАВНОИСТОРИЈСКИ ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ ФУНКЦИЈЕ ПРЕТОРА У ВИЗАНТИЈИ*

Као и у бројним другим случајевима, функција претора у Византији је заснована на старини, коју је цар Јустинијан I оживео у току средњих година владавине. У раду је хронолошки изложена историја функције и анализирана улога претора у судском и управном систему. Најпре се испитује делокруг преторових послова до X века, што је период у којем су изворни подаци малобројни. Током X века претором се назива тематски судија, највиши цивилни чиновник у провинцији, чија власт јача како он надилази стратега, дотадашњег тематског управника. Током XI и XII века расте број функционера претора, добро заступљених у сигилографској, документарној и епистографској грађи. На основу појединачних случајева испитују се преторове компетенције правосудног органа. Истовремено, у престоничком правосуђу такође делује претор, чије ингеренције можда обухватају и поље приватног права. Последњи подаци о претору, на крају постојања Царства, приказују дворског званичника задуженог за контакте са латинским светом.

Кључне речи: претор, судија, судски систем, управни систем, приватно право, наследно право

The office of praetor in Byzantium represents a vestige of antiquity revived in the middle years of the reign of Justinian I. The paper offers a history of the function following the chronological timeline, as well as an analysis of the praetor's competences in the judicial and administrative spheres. Firstly, relying on the few available sources up to the 10th century, it brings an overview of the praetor's competences. In the 10th century, the praetor became a thematic judge, the supreme civil officer in the province, outranking the strategos, which is how most sources portray the praetor in the 11th and 12th centuries. The paper

* Рад је настао на основу истраживања на пројекту „Од варвара до хришћана и Ромеја. Процес византинизације на централном Балкану, крај 10–средина 13. века” (акроним: Вар-Вуз_10-13, број: 7748349), финансираног од стране Фонда за науку Републике Србије.

examines the praetor's service in law and juxtaposes it with his authority as the supreme figure in the province. Simultaneously, in the 11th century, the praetor was part of the capital's judiciary system, with a possible scope of duties in private law. The last known sources describe the praetor as the court's official in contacts with the Latins.

Keywords: praetor, judge, judiciary, administrative system, private law, inheritance law

1. Од неколико већих реформи управе у току владавине цара Јустинијана I посебно важна је била она која је подразумевала спајање врховне војне и цивилне власти у личности нових управника више области Царства.¹ Један од њих је назван praetor Iustinianus и проглашен је за управника провинција Писидија (JN 24), Ликаонија (JN 25), Пафлагонија (JN 29), Сицилија (JN 75 и JN 104) и дијецезе Тракија (JN 26).²

У наведеним законским текстовима истакнута је старина функције: претори су у прошлости били надређени војним и цивилним структурама, доносили су и спроводили законе.³ Претор, „који се на грчком језику може назвати стратегом (στρατηγός)”,⁴ командовао је војном јединицом, али је, попут некадашњих претора римске Републике, био надлежан у правосуђу одређене административне области.⁵ Наиме, као магистрат је имао правосудне компетенције у парницама и кривичним поступцима, а од претора се очекивало и да суди према законима, шири једнакост и правду.⁶ Претор је као магистрат био у рангу spectabilis и имао је надлежност да у царско име, у својој области, решава по жалбама спорове вредности до 500 солида.⁷ Последична околност новог ранга,

¹ Спајање војне и цивилне власти у личности једног управника, који носи епитет Iustinianus, одликује управне реформе цара Јустинијана I. Пре установљавања претора, иста својства власти су додељена управницима новоформљених провинција, comes Iustinianus Фригије Пакатијане и Прве Галатије, а накнадно, moderator Iustinianus новог Хелеспонта, proconsul Кападокије и comes Iustinianus Треће Јерменије. Исто је споведено и у Исаврији. Вид. JN 20; Bury, *History of the Later Roman Empire*, 26.

² У провинцијама Писидија и Ликаонија врховну власт је имао praeses, који је замењен угледнијим и утицајнијим претором. Створена је и нова провинција Пафлагонија, са претором на челу, уједињењем старе провинције истог имена са провинцијом Хоноријада. У Тракији су претходно деловала два неусаглашена викара, што је довело до именовања новог управника с називом πραιτωρ Ἰουστινιανὸς ἐπὶ Θρακίας. Сицилија је након поновног освајања 537. године у првом походу Готског рата одмах стављена под војну и цивилну надлежност претора, директно потчињеног цару. Вид. Bury, *History of the Later Roman Empire*, vol. II, 26, 37; Bury, *Imperial Administrative System*, 68; Jones, *The Later Roman Empire*, 397, 656. О уређењу Сицилије, посебно вид. Guillou, *La Sicile byzantine*, 97–107. Од новијих радова вид. Цвејковић, *Елементи позноримског војног и управног уређења*, 477.

³ Међутим, историјски контекст настанка Јустинијановог претора је другачији. Осим што на ту чињеницу упућује већ његово име и именовање, преторово деловање је било у великој мери зависно од одлука престонице, као што су и правосудне компетенције претора стављене под контролу престоничких правосудних органа. Вид. JN 24; The Cambridge Companion to the Age of Justinian, 169.

⁴ JN 29.

⁵ JN 24, с. 1.

⁶ JN 25, с. 2.

⁷ JN 24, с. 5. Ради се о пракси установљеној JN 23. Вид. Jones, *The Later Roman Empire*, 280.

такође је била надлежност цариградског суда префекта и квестора за апелације на преторове одлуке.⁸ Остала задужења односила су се на одржавање јавног реда и мира, спречавање кривичних дела и злоупотреба, те бригу о уређењу области.⁹ Преторови подређени су били задужени за сакупљање пореза.¹⁰ Цела канцеларија је била плаћена за свој посао и упошљавала је до три хартуларија, писара и друге ниже помоћнике.¹¹

Нема много изворних података који би посведочили да је Јустинијанов претор у провинцији заиста и заживео. Позната су свега два печата претора датована у VI или VII век,¹² и ниједан од њих не садржи посебну ознаку установљену Јустинијановим новелама.¹³ И поред распуштања функције викара и проглашења претора 535. године у Тракији, епиграфски извори сведоче да је у другој половини VI века постојао викар Тракије,¹⁴ тако да је упитна судбина дуговечности поменуте промене у тој области. Бјури је закључио да је претор Ликаоније изгубио изворни значај а затим и нестао услед нарастајуће јурисдикције дукса Анатолије, и да је могуће да се иста судбина догодила и претору Писидије.¹⁵ У свом ранијем истраживању исти научник је написао да је стратег Сицилије из VIII века био директни наследник претора из законодавства цара Јустинијана I.¹⁶ Та изјава се темељила искључиво на војним и цивилним надлежностима које су оба званичника поседовала.¹⁷ Хипотезе о континуитету

⁸ JN 24, с. 4; JN 25, с. 5; Jones, *The Later Roman Empire*, 482.

⁹ JN 24, с. 3.

¹⁰ JN 24, с. 4.

¹¹ JN 24; Jones, *The Later Roman Empire*, 601.

¹² *Byzantine Lead Seals*, no. 562; BZS.1947.2.1610.

¹³ JN 24, с. 4. саопштава да печати претора треба да носе натпис *praetor Iustinianus*. Постоји могућност да је ознака изостала зато што су печати припадали градском уместо провинцијском претору, вид. доле.

¹⁴ Haldon, *Byzantine Praetorians*, 539 fn 756. Ради се о натписима на два споменика, датованим 575/76. и 582. годином. Као противтежу војним компетенцијама претора, Халдон наводи пораст утицаја *magister militum per Thracias* и *magister militum praesentalis*, Haldon, *Byzantine Praetorians*, 278. Годином дана након именованја претора, оформљена је војна функција *questor exercitus*, с надлежношћу над пет провинција (Кипар, Родос, Киклади, Карија, Мезија и Скитија), такође са циљем заштите грачке границе, детаљније Bury, *History of the Later Roman Empire*, 340; Jones, *The Later Roman Empire*, 280; *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, 50.

¹⁵ Већ исте године када се проглашавају мешовите, цивилно-војне компетенције претора, поставља се дукс као војни командант у провинцијама Писидија и Ликаонија, вид. JN 145; Bury, *History of the Later Roman Empire*, vol. II, 346. Вид. и Цвейкових, *Ниже јединице тематског уређења*, 188–189, фн 994.

¹⁶ Bury, *History of the Later Roman Empire*, vol. II, 346.

¹⁷ Јустинијанова Новела 75 (537) детаљније описује расподелу власти у провинцији Сицилија, пре увођења тематског система. Цивилна власт је била претежно подељена између претора и *comes sacri patrimonii*, а војну власт је имао дукс. Те податке може да допуни вест о носиоцу правосудне власти на Сицилији, коју пружа *Liber pontificalis*, у одељку посвећеном понтификату папе Конона (686–687). Гију је полемисао да лице које је први приређивач препознао као *iudex*, може бити једино претор или дукс; име више упућује на претора, вид. Guillou, *La Sicile byzantine*,

претора у стратезима нису ограничене само на Сицилију: из друге половине VII века познат је анонимни функционер из Ивирије, који се у грчкој редакцији извора наводи као стратег, а у латинској редакцији као претор.¹⁸

Цар Јустинијан је 535. године започео и реформу управе Цариграда, када је по угледу на стару и заборављену функцију надзорника страже (*praefectus vigilum*, *νυκτέλαρχος*) успоставио народног претора (*πραιτωρ δήμων*, *praetor plebis*),¹⁹ задуженог за одржавање реда и мира у престоници, те као судију у случајевима убистава, напада, прељуба, пљачки и других сродних деликата, дакле пре свега за случајеве кривичног карактера, и посебно, за кривична дела повезана са изрицањем смртне казне.²⁰ Заједно са *квезитором*, који је установљен четири године касније обновом функције квестора, претор је имао одређене полицијске и судске компетенције које су условиле реорганизацију и подробније уређење престонице. Функција је припадала лицу са високим рангом *spectabilis*, који је председавао судом, и био у управи над двадесет војника и тридесет полицајаца, који су му помагали у одржавању реда и мира.²¹ Градски претор је деловао током VI века,²² међутим, убрзо функционери са тим називом нестају из извора, све до једног поглавља Василика (*Bas. VI, 5*), у којем се углавном репризирају одредбе Јустинијанове Новеле 13.²³ Бјури је на основу расположивих извора сматрао да су народни претор и његов суд укинати у периоду након владавине цара Маврикија (582–602),²⁴ и да су њихове надлежности су прешле на градског епарха.²⁵

97–98 fn 7. Први познати стратег Сицилије, Салвентије, према подацима арабљанске листе Ал–Бармија, вршио је дужности између 687. и 695. године (вид. *Oikonomidès, Une liste arabe des stratèges byzantins*), те није искључено да се опис односи већ на доба тематског уређења, и да је поменути *iudex sâm* стратег или претор који је деловао поред стратега. Сазнања о преторима Сицилије допуњује извор из средине VII века (653), у којем се помиње *patritius Cilciae* (sic!) Доротеус (*Dorotheus/Доротџеус sic!*), за којег се, из описаног контекста, сматра да не може бити нико други но патриције, претор Сицилије, вид. *PmBz, 1397*. Бјуријева претпоставка о идентификацији претора и тематских стратега на Сицилији, с обзиром на природу овлашћења та два функционера, условила је његов дискурс о постављању сицилијанског стратега Елпидијуса, којег такође назива претором, вид. *Bury, Late Roman Empire, History of the Later Roman Empire, vol. II, 119; 481*.

¹⁸ Вид. *PmBz, 10707*.

¹⁹ У неким изворима и као градски претор, *praetor urbanus*.

²⁰ *JN 13, с. 3*. Гијан доноси вест од Теофлакта Симокате, о суђењу једном крадљивцу штитова, вид. *Guilland, Préteur, 82*.

²¹ Такође, претор је имао на располагању *commentarienses*–а, као и све друго особље које је помагало градском епарху, *JN 13, с. 1*.

²² Вид. *Guilland, Préteur, 81–82*.

²³ *Bury, Imperial Administrative System, 70*.

²⁴ *Bury, Imperial Administrative System, 72* са позивом на *Historiae, 6, 10, 6* за време цара Маврикија.

²⁵ *Bury, Imperial Administrative System, 10*.

2. Претпоставља се да је судски систем у провинцији изграђен постепеним уситњавањем надлежности преторијских префеката,²⁶ који су се јављали у правним пословима до прве половине VII века.²⁷ Међутим, познато је да су трагови касноантичког управног система наставили да постоје безмало до IX века, када су се укрстили са новим структурама тематске организације, што је условило постојање нејасних граница између компетенција чиновника једног и другог система.²⁸ Првобитни домети стратега власти су такође предмет научне дискусије.²⁹ Подаци наведени у прологу Еклоге (741), који описују потешкоће у разумевању закона ван Цариграда, као и неукоост провинцијских судија, сведоче о томе да је провинцијски судски систем у то време постојао.³⁰ На основу чињеница које указују на пораст утицаја војних заповедника, као и услед недовољног познавања провинцијског судског система VI и VII века, претпоставља се да су претори, уколико су опстали, у том периоду имали ангажман у правосуђу.³¹ За разлику од оскудне сигилиографске грађе тог периода

²⁶ Stein, Ein Kapitel, 70 и даље; Humphreys, Law, Power, and Imperial Ideology, 88.

²⁷ Вид. JGR I, Nov. XXV. Imp. Heraclii. Cf. Brubaker – Haldon, Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680–850, 672–672; Haldon, Byzantium in the Seventh Century, 195.

²⁸ Поред преторијских префеката, у изворима истог века јављају се антипати и тематски епарси. У тематским епарсима препознати су префекти, који су постављани ad hoc, као депутати преторијских префеката током VI и VII века, за потребе контроле снабдевања транзитних трупа. Чини се да они носе титулу антипата, иако постоје мишљења и да се ради о засебним функционерима, који су терминолошки идентични са проконзулима-антипатима постављаним на чело провинција у време цара Јустинијана I. Део струке који заступа став да су антипати у IX веку били цивилни чиновници, поткрепљује га околношћу повлачења војске на источну границу, која је средином VII века утицала на губитак војних компетенција антипата, те да су од тог момента они опстали као цивилни чиновници, задужени за правосуђе. У прилог томе може да се наведе појава патрикија антипата и патрикија епарха у Тактикону Успенског, из чега се закључује да се ради о лицима са достојанством и службом. Међутим, већ у Филотејевом Клиторологиону 899. године посведочено је достојанство антипата патрикија. Претпоставка је да су се функције антипата и епарха у неком моменту сјединиле. Вид. Stein, Ein Kapitel, 71; Oikonomdès, Les listes de préséance byzantines, 49, 242, 136–141; 343; Humphreys, Law, Power, and Imperial Ideology, 88; Brubaker – Haldon, Byzantium in the Iconoclast Era, 676; 677. Уп. Malatras, The thema of the Anatoliki: prosopography and administrative structure, 292; Gkoutzioukostas, Η Απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο, 45.

²⁹ Халдон напомиње ситуацију одсликану у изворима са почетка IX века, где су приказани стратеги који су истовремено ословљени као антипати патрикији. Та чињеница може, према поменутом аутору, указати на то да се у овом периоду завршила транзиција функције стратега од искључиво војног команданта, какав је био првобитно, према управном провинције са израженим цивилним делокругом послова. За старију литературу вид. Stein, Ein Kapitel, 71.

³⁰ Ecloga, l. 35–40, у српскохрватском преводу Л. Маргетића: „uvidjevši da su zakoni što su ih donijeli prethodni carevi napisani u mnogim knjigama, pa je smisao tih knjiga za neke teško razumljiv, a za druge posve neshvatljiv, osobitno za one koji stanuju izvan našega carskog bogom čuvanog grada...”, вид. и Brubaker – Haldon, Byzantium in the Iconoclast Era, 676, који упућује на други пасус Пролога Еклоге. Неки аутори сматрају Земљораднички закон (Νόμος γεωργικός) за дело провинцијских судија, вид. Humphreys, Law, Power, and Imperial Ideology, 199. Cf. Malatras, The thema of the Anatoliki, 293.

³¹ Вид. Brubaker – Haldon, Byzantium in the Iconoclast Era, 676, 677. Непознаница је ко су били носиоци правосудне власти који се у одредбама Еклоге појављују под разним именима (архонти,

која се тиче претора, они се од краја VIII века помињу у већем броју, а сматра се да су могли да имају и компетенције у правосуђу до X века.³²

Византијске тактике, листе чиновника и достојанственика које су настајале од средине IX века до друге половине X века, пружају податке о преторима. У најстаријем од њих, Тактикону Успенског (845–856), помињу се οἱ πραιτωρεῖς θεμάτων,³³ које је Икономидис према месту у листи, након војног чиновника доместика хиканата (ὁ δομέστικός τῶν ἱκανάτων), схватио као наследнике Јустинијанових претора, управника провинција.³⁴ Чињеница да Филотејев Клиторологион (899), Бенешевичева и Ескоријалска тактика на сличном месту, иза реда доместика, уместо тематских претора наводе комеса/доместика бедема (ὁ κόμης / ὁ δομέστικός τοῦ τεύχους),³⁵ иде у прилог Бјуријевим закључцима о континуитету Јустинијановог претора у том чиновнику у Тракији.³⁶

На закључак да се тематски претори на крају IX века нису сматрали судијама наводи, осим места у поменутој листи, коју је објавио Успенски, и самостална појава судија (κριταί), носилаца различитих високих достојанстава у Филотејевом Клиторологиону,³⁷ иако се на месту на којем се појављују у извору не прецизира да ли се ради о цариградским или тематским судијама.³⁸

дикасти, акроате). Хемфрис указује на занимљиву чињеницу да се претор у Јустинијановој Новели 25 (JN 25, с. 3) приликом испитивања и пресуђивања назива акроатом, вид. *Humphreys, Law, Power, and Imperial Ideology*, 109–113.

³² Вид. *Haldon, Nikephoros I and the origins of the themata*, 255. Вид. и *Malatras, The thema of the Anatolikai*, 293; Уп. *Oikonomidès, Les listes de préséance byzantines*, 315.

³³ *Oikonomidès, Les listes de préséance byzantines*, U53.

³⁴ *Oikonomidès, Les listes de préséance byzantines*, 344. Таквом схватању приклонили су се и *Brubaker – Haldon, Byzantium in Iconoclast Era*, Вид. и *Gkoutzioukostas, Η Απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο*, 45. Јасну дистинкцију између Јустинијановог претора-управника и претора тематских судија прави и *Ahrweiler-Glykatzi, Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 68. Икономидисову претпоставку прихвата и *Haldon, Byzantium in the Seventh Century*, 205.

³⁵ *Bury, Imperial Administrative System*, 147, 149; *Oikonomidès, Les listes de préséance byzantines*, F103, 107; као достојанственик F141, F145, E271.

³⁶ Бјури је 1889. године изнео став о континуитету претора у тематском стратеги. На основу податка из извора, стратег Тракије из 740. године (sic!), син неког Артавасдоса, узет је за директног наследника Јустинијановог претора проглашеног Новелом из 535, којег је Бјури назвао првим тракијским стратегом. Двадесетак година касније, у студији која прати издање Филотејевог Клиторологиона, познати научник је променио мишљење. Узевши у обзир околности настанка функције тракијског претора, наследника тог чиновника је нашао у ἄρχων τοῦ τεύχου, који се у изворима појављује почев од друге деценије VIII века. У Филотејевом Клиторологиону (899) ἄρχων τοῦ τεύχου је наведен под називима κόμης τοῦ τεύχου и δομέστικός τῶν τεύχεων. Познато је да се ради о војној функцији, међутим, Бјури је изнео могућност да је δομέστικός τῶν τεύχεων иницијално имао и цивилне дужности, попут претора. С тим у вези је навео пример управника теме Оптимата, доместика Оптимата, који је такође имао мешовите, војно-цивилне дужности. Вид. *Bury, Imperial Administrative System*, 68; ODB, 646 (domestikos). Са тим ставом сагласан је и Гијан, вид. *Guiland, Compte des murs*.

³⁷ *Oikonomidès, Les listes de préséance byzantines*, F147; F151.

³⁸ Вид. *Bury, Imperial Administrative System*, 138–139.

Обласне судије (κριταὶ τῶν ρεγεῶνων), у Филотејевом тактикону поменуте као потчињене градском епарху,³⁹ везане су вероватно за правосуђе у оквиру цариградских квартава.⁴⁰ У сачуваном тексту кратког Бенешевичевог тактикона не помињу се судије, а Ескоријалски тактикон познаје само престоничке судије Велума и Хиподрома.⁴¹

Арсавириов печат, датован IX веком, једини је познати печат претора из овог периода.⁴² Арсавир је на печату истовремено наведен и као куратор (κουράτωρ).⁴³ Не наводи се област за коју је ово лице професионално било везано, нити било који други атрибут који би пружио више података. Може се помислити да је Арсавир био претор задужен за престоничке послове. Међутим, лично име званичника, који је, дакле, био и управник неког од царских домена,⁴⁴ упућује на јерменско порекло, што даље оставља простор претпоставкама о месту његове службе.

Из прве половине X века, за време владавине цара Лава VI Мудрог (886–912) сачувани су јаснији подаци о природи функције претора у провинцији.⁴⁵ Претор је испуњавао задатке врховног судије у теми (ὁ πραιτωρ ἥγουσ ὁ τοῦ θέματος δικαστής),⁴⁶ био је потчињен стратегу и одговоран Цару, а био је уз друге цивилне чиновнике дужан и да подноси извештаје централној управи за цивилна и војна дешавања у теми.⁴⁷ У преторову надлежност убрајала су се и задужења у погледу одмеравања казне за осуђена лица.⁴⁸

У време Лавовог сина, цара Константина VII Порфирогенита, настојало се да се исправе неправде нанете за време владавине његовог таста, цара Романа Лакапина, посебно према сиромашнима. Како обавештава Теофанов настављач, у ту сврху су у Анатоликон, Описикион, Тракију, тему Арменијака и остале теме послати нарочито угледни људи, међу којима су наведени двојица са титулом магистра, и један патрикије.⁴⁹ С обзиром на то да су у Новелама Константина

³⁹ *Oikonomidès*, Les listes de préséance byzantines, F 113.

⁴⁰ Вероватно се ради о судијама које је поставио цар Василије I. Вид. *Magdalino*, Neighbourhoods in Byzantine Constantinople, 24. Уп. *Gkoutzioukostas*, Η Απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο, 105.

⁴¹ *Oikonomidès*, Les listes de préséance byzantines, 322–323. Вид. TE 273, 15, 19; *Krstanović*, The Byzantine Province in Change, 206; *Krstanović*, Beobachtungen zum Taktikon Escorialense, 634.

⁴² Уједно и пре појаве печата тематских судија. Вид. *Malatras*, The thema of the Anatolikai, 292.

⁴³ Byzantine Lead Seals, no. 93; PmBz, 20589.

⁴⁴ О функцији куратора, вид. ODB, 1155–1156.

⁴⁵ У Анатолици, *Malatras*, The thema of the Anatolikai, 275.

⁴⁶ *Taktika*, 33, l. 127–129.

⁴⁷ *Taktika*, 33, l. 130–132; вид. *Stein*, Ein Kapitel, 77; *Vlyssidou*, Quelques remarques sur l'apparition des juges, 60.

⁴⁸ *Taktika*, 33, l. 129–130.

⁴⁹ *Theophanes Continuatus*, 443–444. Вид. и *Taktika*, 276 fn 57.

Порфирогенита донетим за време његове владавине као самодршца (945–959),⁵⁰ а затим и за време његовог наследника Романа II,⁵¹ тематске судије (θεματικῆ δικασταί, θεματικῆ κριταί) присутне, у неким случајевима у вези са судским таксама, јавила се претпоставка да је и поменуто упућивање „врлих људи” (ἀνδρας εὐσεβεῖς καὶ ἐναρέτους) заправо омасовљавање тематских судија у Царству.⁵²

3. У изворима с краја X века појављује се, са звањем претора, Василије Апокап, који је у Коринту командовао војском услед одбране превлаке од Бугара, а који је неколико година касније преузео и функцију стратега теме Пелопонез.⁵³ Апокапов случај може да се доведе у везу са процесом промене у односу тематског судије и стратега, који је познат у науци. Најочитије вести о томе садржи Пері парадρομῆς πολέμου, спис настао по налогу цара Нићифора Фоке (963–969), у опису изузетних овлашћења провинцијских судија према војницима и царевом прижељкивању поновног јачања позиције стратега.⁵⁴ Отуда раширени став да су се крајем X века тематске судије брзо и интензивно осамосталиле у односу на стратега. На то, између осталог, упућују околности да је било више лица која су обављала обе поменуте функције,⁵⁵ као и да је у одсуству стратега тематски судија преузимао његове надлежности.⁵⁶ Ипак, у неким изворима се још у XI веку стратег приказује као надређени судијама, дужан да их контролише, и да интервенише у оним процесима у којима се чини да постоји неправда.⁵⁷

Наративни извори XI века углавном показују синонимну употребу термина претор и тематски судија.⁵⁸ Није уочено да ли је употреба генусног

⁵⁰ JGR I, Nov. VII. Imp. Constantini Porphyrogeniti; Nov. IX. Imp. Constantini Porphyrogeniti.

⁵¹ JGR I, Nov. XV. Imp. Romani junioris.

⁵² На овај закључак указала је *Vlyssidou*, *Quelques remarques sur l'apparition des juges*, 66.

⁵³ Вид. PmBz, no. 21006. Вид. *The Life of St. Nikon*, 40:3; 50:2. Сачувана су и два печата у којима је Василије Апокап наведен као протоспатарије и епарх, вид. PmBz, no. 21006. Вид. ВИИНЈ III, Житије Св. Никона Метаноита, I. О упаду Самуилових трупа у Грчку, 36–37. Преводилац (Б. Ферјанчић) деловања Василија Апокапа тумачи ширењем компетенција претора у цивилној управи, и сматра га за претора и стратега истовремено, ВИИНЈ III, 37 фн 8, преузимајући то од старијих аутора, иако тај закључак оцењује као упитан.

⁵⁴ XIX, 40–59. *Vlyssidou*, *Quelques remarques sur l'apparition des juges*; вид. и *Gkoutiukostas*, *Administration of justice*, 288–289.

⁵⁵ Недавно је објављен рад о печату Константина Филозофа, проедра, судије (κριτής) и стратега теме Острва, из друге половине XI века, *Malatras*, *An unpublished seal of Konstantinos Philosorhos*, 27–53. Ту се налази и листа одабраних чиновника из истог хронолошког оквира, који су обједињавали цивилну и војну функцију, што се у науци тумачи као чин демилитаризације тема.

⁵⁶ *Ahrweiler-Glykatzi*, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 75; 68.

⁵⁷ Вид. *Saradi*, *The Byzantine Tribunals*, 184.

⁵⁸ На пример, Василија Ксироса Псел у два одвојена писма назива прво судијом и затим претором Тракесијанаца (*Epistola*, 193; 194); исти писац Никифорицу назива претором Хеладе и Пелопонеза, док Кекавмен за исто лице користи термин судија, *Michael Psellus. Epistulae*, no. 187; Кекавмен, 266. У писму упућеном судији Опскиона, такође се наизменично користе оба термина (*Epistola*, 221).

термина судија, који се у изворима различитог карактера појављује као κριτής или δικαστής, и термина претор, потпуно насумична,⁵⁹ или су међу лицима која су носила један или други епитет постојале неке квалитативне разлике. Претходно се сматрало да се именом претор означавало лице које није имало правничко образовање и каријеру,⁶⁰ за разлику од судија, које јесу. Међутим, такав закључак је убрзо одбачен увидом у натписе печата, а што потврђују и други извори, према којима су поједини претори истовремено били и судије Хиподрома⁶¹ и Велума,⁶² послати на одређени период у провинцију, и за које се сматра да су поседовали правничко образовање.⁶³ Једна од могућих претпоставки је да су првобитно поједине судије изабрале назив претор, да би се касније, почев од 70-их година XI века, термин усталио и постао униформан.⁶⁴

Отуда је помен судије претора у Пири (51, 29; 52, 1), збирци чији је аутор цариградски судија прве половине XI века, Евстатије Ромеј, куриозитет. На месту 52, 1 налази се одредба која се односи на додељивање државине добара (bonorum possessio) лицима која поднесу за то захтев претору у одређеном року, након чега та лица добијају положај наследника заоставштине, наслеђене од крвних сродника или других лица. Напоменуто је да наследник треба да се појави пред претором у одређеном року. Приређивач новог критичког издања Пире, Дитер Зимон (*Dieter Simon*), сматра да се на том месту вероватно ради о актуелном правилу, за разлику од осталих одредаба Пире које помињу претора, а које су анахронизми.⁶⁵ На први поглед се заиста чини да је реч о навођењу правила римског права, које је у оквиру правног система *ius honorarium* развило описану процедуру. Такође, у наследноправним пословима средњовизантијског периода обично се проналази кјестор, а не претор. У случају 51, 29 такође се помиње претор. Описан је сукоб надлежности, у којем је претор сматрао свој суд надлежним у случају жене неког Аниме, који је већ претходно решен пред кјесторовим судом. Како је познато да су пред кјесторовим судом претежно

⁵⁹ Арвелер сугерише да се у изворима различитог карактера може наслутити одређена закономерност – тако се код Хонијата увек наводи термин претор, док се у документарним изворима административног карактера готово увек проналази термин судија (κριτής, *Ahrweiler-Glykatzi*, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 76.

⁶⁰ *Oikonomidès*, *L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine*, 148.

⁶¹ Вид. *Actes d'Ivroun II*, no. 35 (ἐπί τοῦ Χρυσοτρικλίνου и судија Хиподрома, царски нотар ефора и тематски судија Георгије Хексамилит).

⁶² *Actes d'Esphigmenou*, no. 4; *Actes de Dionysiou*, no. 1; *Actes d'Ivroun II*, no. 31; *Actes d'Ivroun II*, no. 35. Вид. *Gkoutzioukostas*, *Judges of Velum and judges of the Hippodrome*, 78–79; *idem*, *The judges of Macedonia theme*, 116.

⁶³ Вид. *Gkoutzioukostas*, *Judges of Velum and judges of the Hippodrome*, 67.

⁶⁴ Вид. *Malatras*, *An unpublished seal of Konstantinos Philosphos*, 30–31. У том смислу се термин претор, који је доминантан у сигилиографској грађи друге половине XI века, сматра последицом антикваризма, заступљеног у разним сферама те епохе.

⁶⁵ Ἡ Πεῖρα – *Die Peira*, 1040.

решавана питања из домена наслеђа и тестамената,⁶⁶ преторово интересовање за такав правни случај може да укаже на сродну надлежност тог функционера. Посматрање претходног места у извору отвара простор претпоставци да је поред кјесторовог суда и претор био компетентан за решавање неких наследноправних случајева. Помен градског функционера кјестора поред претора, сматрамо, упућује на то да је позорница наведених случајева Цариград, а не провинција.

Још раније је уочено да се претор наводи два пута у Историји Лава Ђакона. На првом месту, тај званичник је ухапсио две жене које су каменовале цара Нићифора II Фоку након Вазнесењске процесије, након чега су осуђене на смрт и погубљене.⁶⁷ Након Фокине смрти, одмах после доласка цара Јована Цимискија на престо, цар је поставио неколико високих функционера. Наводе се претор, друнгарије тоῦ πλωτῖου и друнгарије вигле.⁶⁸ Преторова полицијска задужења, описана на првом наведеном месту, довела су истраживаче до закључка да је претор поменут код Лава Ђакона заправо логотет претора, који је био управник престоничког затвора („претириона“), чиновник подређен градском епарху.⁶⁹ Исти функционер је у X веку гонио лопове.⁷⁰ Описана задужења нису комплементарна са надлежностима које се наводе у Пири. Из тог разлога, чини се исправим посматрање А. Гуцијукостаса, према којем функционеру из Историје Лава Ђакона не припадају сачувани печати из XI/XII века, са натписом „претор Константинопоља“ или само „претор“.⁷¹ Такав закључак је супротан тези коју је раније изнела Х. Арвелер, повезујући поменутог „претора Константинопоља“ са реформом цара Нићифора II.⁷² Претор Константинопоља је, вероватно, засебни функционер, који је, уколико се поменути закључци у вези са подацима из Пире сматрају тачним, решавао одређена приватноправна питања цариградских грађана, уз кјестора.

⁶⁶ Вид. Илић, Квестор, 100 и даље.

⁶⁷ Leonis Diaconi, 64.22–65.9.

⁶⁸ Leonis Diaconi, 95.19–96.1. Након последње функције стоји „којег су звали и υκτέλαρχος“, вид. *Gkoutziokostas*, *The praitor*, 107. Такав превод су предложили *Talbot – Sullivan*, *The History of Leo the Deacon*, 144–145.

⁶⁹ *Oikonomidès*, *L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine*, 133 fn 33, и према њему *Gkoutzioukostas*, *The Praitor*, 108.

⁷⁰ Сачувано је писмо упућено логотету претора, вид. *Gkoutzioukostas*, *The praitor*, 109.

⁷¹ Вид. *Laurent*, *Le Corpus*, 637–640; Вид. и *Collectio Orghidan*, no. 188. Научници неке печате и без натписа Константинопоља приписују овом чиновнику (Лоран), вид. печат Георгија Спанопулоса, и уп. *McGeer – Nesbitt – Oikonomides*, *Catalog of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, V, bespr. v. *Siebt*, 234.

⁷² *Ahrweiler-Glykatzi*, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 44.

4. Функционера са звањем претора су током друге половине XI века имале малоазијске теме Арменијака,⁷³ Тракесијанаца,⁷⁴ Опсикион,⁷⁵ Букеларион,⁷⁶ Анатолика⁷⁷, Оптимати,⁷⁸ Егејска тема.⁷⁹ У изворима је из друге половине XI века и у теми Бугарска посведочен протопроедар, претор Јован Триаконтафилос,⁸⁰ а нешто касније и протопроедар, судија Велума и претор Теодул Триаконтафилос.⁸¹ Податак о претору Драча доноси једно писмо архиепископа Теофилакта Охридског. Предложена је идентификација тог званичника са Јованом Комнином, претходно дуксом у истој теми.⁸² Теме у којима није забележено присуство других цивилних чиновника, попут Сирмијума и Парадунавона, нису имале ни преторе међу својим функционерима,⁸³ што последично указује на то да је појава тог функционера, као и тематских судија, одјек живог постојања византијске власти на одређеној територији.

Закључци у већини истраживања упућују на то да се веома распрострањени претори из друге половине XI века сматрају тематским управницима. Неки истраживачи константују да су претори почев од XI века управници демилитаризованих тема, у чијим личностима је комбинована цивилна, али и војна власт,

⁷³ Уопштено су сигилиографски извори за тему Арменијака богати и сведоче о врло разгранатом систему цивилне управе у XI веку, вид. *Seibt*, Ἀρμενικὰ θέματα, 134, 134 fn 2; *Krsmanović*, Byzantine province in change, 87. Сигилиографска грађа теме Арменијака показује да су најстарији претори именовани у другој половини XI века: Василије Палатинос (Byzantine Lead Seals, v. II, no. 967) и Манојло (Sceaux Seyrig, no. 166). У тај хронолошки оквир уклапа се и Кекавменов податак о протосинђелу Георгију Коринћанину, претору теме Арменијака, који је био на функцији по доласку цара Романа Диогена (1068–1071) на престо (Кекавмен, 266).

⁷⁴ Датован у другу половину XI века, познат је печат Михаила Радиноса (Sceaux Seyrig, no. 202), проедра и претора Тракесијанаца, а за период XI века везује се и један печат анонимног власника (вид. BZS.1951.31.5.1973).

⁷⁵ У Опсикији су претори постављани вероватно већ од средине XI века, како се дају печати Михаила Евтимијевог, магистра, вестиса и претора (Collection de Zacos, no. 145), те око деценију доцнији, Лава Склироса, магистроса и претора (Die byzantinischen Bleisiegel, no. 219; Malcove collection, 135), као и Полиевкта, магистра, судије Велума и претора (вид. BZS.1958.106.2091).

⁷⁶ Лав Склирос је вршио и дужности претора Букелариона, у истом, XI столећу (вид. Die byzantinischen Bleisiegel, p. 218–219; Malcove collection, 135), као и Константин Промунденос (Catalogue of Byzantine Seals at Dumberton Oaks and in the Fogg Museum IV, 1.19).

⁷⁷ Никифорос, проедар и претор Анатолике (BZS.1951.31.5.1486).

⁷⁸ Патрикије, антипатос, претор и стратег Оптимата несачуваног имена у Закосовој збирци, вид. Die byzantinischen Bleisiegel, p. 307 fn 375.

⁷⁹ Из теме Егејско море познат је протопроедар, вестарх, мега дука и претор Никифор Вацац, уп. *Amantos*, Η οικογένεια Βατάτζη, 177.

⁸⁰ Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks, no. 94–95; Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis, no. 204.

⁸¹ Вид. Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis, p. 214, fn 530.

⁸² Вид. Theophylacti Achridensis epistulae, pp. 139, fn. 10.

⁸³ Вид. *Крсмановић*, О односу управне и црквене организације, 26.

која је била претежно полицијског карактера.⁸⁴ Једна супротна теза изнета је половином XX века. Наиме, из друге половине XI века датирају печати претора уз чија се имена наводе области две или три дотадашње теме – тако су забележени претори Волерона, Стримона и Солуна,⁸⁵ Македоније и Адријанопоља,⁸⁶ Хеладе и Пелопонеза,⁸⁷ Тракије и Македоније.⁸⁸ Слично томе, извори са почетка XII века доносе вести о претору Тракије, Македоније, Волерона, Стримона и Солуна,⁸⁹ и претору Солуна и Сера.⁹⁰ У територијално великим, новоформираним управним областима овог периода (тзв. композитним темама⁹¹), цивилни функционер – претор не би функционално могао да одржи власт управника.⁹² У поменутој студији се наводи да таква широка територијална надлежност цивилног чиновника може бити само правосудна.⁹³ Дакле, у литератури се стање сумира кроз два става: 1) претори су од XI века управници провинција, и њихове компетенције су и цивилне и војне (претежно полицијске); 2) претори су хијерархијски највиши међу цивилним функционерима, и њихове компетенције су у области правосуђа.

Судство у провинцији, као и други елементи власти, било је вишеслојно. Поред судија појединаца који су доносили и проглашавали пресуде, састајали су се и судови, разноликог састава, који није увек подразумевао већнике – правосудна лица. Поред локалних инстанци које су пресуђивале, а у тој улози документи IX и X века приказују стратегије и, хронолошки, након њих тематске судије, сваки становник теме је имао право да свој захтев упути централним

⁸⁴ Les sceaux des Musee de Istanbul, 987. Вид. и *Cvetković*, The Peculiarities of the Byzantine Provincial Administration.

⁸⁵ Протокуропалат Евтимije, судија велума, претор и анаграфевс (Actes d'Esphigmenou, no. 5; Actes de Zographou, no. XXXV); куропалат Јован Радинос, претор Волерона, Стримона и Солуна (Collection Zacos, no. 117); куропалат Нићифор Контостефанос (Actes d'Iviron II, no. 52, l. 6; 27).

⁸⁶ Протоспатарије Никита, ἐπί τοῦ κοιτῶνος, судија хиподрома и претор Адријанопоља (Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, no. 213).

⁸⁷ Никола Трипсихос, претор (Collection D. Theodoridis, no. 206), хипертимос, протонотар и претор (Michaelis Choniatae epistulae, no. 42), Димитрије Дримис (Michaelis Choniatae epistulae, no. 50; Μιχαήλ Ακομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα, I, 157–79); Јован Хагиотеодоритис (Νικήτας Χωνιάτης, Προνική διήγησις, 58–59, вид. *Madariaga*, Η βυζαντινὴ Οἰκογένεια τῶν Ἁγιοθεοδώριτών, 61 и даље); Лав Хрисовалантитис (Psellos, MB, 5, p. 296.12.20); Химерије Соломон (печат у оквиру Закосове збирке, вид. Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, p. 258 fn 124); Евтимije Филокала (*Mordtman*, Greece, no. 20; *Bees*, Peloponnes, 230–231; DoS 2, no. 22.15, вид. *Jordanov*, Corpus, 421).

⁸⁸ Севаст Андроник Склирос, претор (Collection D. Theodoridis, no. 191; no. 192); новелисимос Никола Мерментопулос (Collection Zacos, no. 159); Георгије Сервлија, претор Тракије и Македоније (вид. *Wassiliou-Seibt*, Der Familiennamen Serblias, p. 54).

⁸⁹ Севаст Јован Таронитис, претор и анаграфевс, *Dölger*, Regesten, no. 1217; наводи се и у *Jordanov*, Byzantine Seals with Family Names, 401.

⁹⁰ Ради се о Андронику Дуки, вид. Actes de Dochiariou, no. 3, pp. 62–63.

⁹¹ Терминологија према *Krstanović*, Problem der sogenannten zusammengesetzten Bezirke.

⁹² *Bănescu*, La signification des titres de praitor et de pronoetes, 392. *Осјиројотски*, Историја Византије, 315 фн 2 је критиковао Банеску у ставу да претори никада нису били управници теме.

⁹³ *Bănescu*, La signification des titres de praitor et de pronoetes, 392.

правосудним органима, пре свега нижим судијама Велума и хиподрома.⁹⁴ У студији заснованој на изворима из области Македоније, установљено је да су ти органи редовно долазили у провинцију. Они су путовали кроз област и државали се у одабраним местима, у којима су се налазили службени објекти (*каџиизме*), и у њима су саслушавали парничаре, решавали поступке и проглашавали своје одлуке.⁹⁵ Средином XI века, 1047. године, под царом Константином IX Мономахом (1042–1055), реформисано је школовање правосудних кадрова у Цариграду.⁹⁶ У изворима тог периода се учестало проналазе цариградске судије, послате на мандат претора у провинцију. У наведеном процесу препознаје се напор уређења правосућа у провинцији. У ту сврху, у престоници именован и ἐπι τῶν κρισέων преиспитивао је легалност судских одлука донетих у провинцији.⁹⁷

Епистографска грађа, која је остала иза Михаила Псела, има важно место у испитивањима провинцијског судског система XI века. Најпре треба поменути да се одређена лица у том извору називају и тематским судијама и преторима, што указује на то да писац два термина употребљава синонимно. Једно од писама описује да је Василије Ксирос, претор Тракесијанаца, поступајући као праведни судија („σὺ μὲν δικάστοῦ δικάϊου ἔργον πλῆρῶν”) ухапсио нотара који је злоупотребио свој положај,⁹⁸ што је наишло на осуду код писца. Ради се о примеру полицијских надлежности претора.

Као форум за решавање сукоба у области у којој је управљао, претор се помиње у Пселовом писму Никифорици, претору Пелопонеза и Хеладе, поводом изазова са којима се сусрео епископ Весене у Тесалији. Претор је у писму пријатељски замољен да за епископа буде добри Самарићанин и истера правду против органа централне власти, поименце сакупљача пореза.⁹⁹ Још је неколико примера у којима се Псел, претходно и сâм судијске вокације, пријатељски залаже код лица за звањем тематских судија за умањење или ослобађање пореске обавезе својих пријатеља,¹⁰⁰ што такође сведочи о знатној аутономији тих функционера у локалним областима Царства.

⁹⁴ Вид. *Gkoutzioukostas*, "Judges of the Velum" and "Judges of the Hippodrome", 75. Забележено је и повезивање цариградских судских органа – дикеофилакса са провинцијом, иако није до краја јасно да ли се термин дикеофилакс у одређеним случајевима користио као синоним тематском судији (и претору) или није, вид. *Gkoutzioukostas*, *The judges of the Macedonia theme*, 119–120.

⁹⁵ Вид. *Morris*, *Travelling Judges*, 340 и према томе *Gkoutzioukostas*, *Administration of Justice*, 267; 274.

⁹⁶ О томе, вид. *Chitwood*, *Byzantine legal culture*, 150.

⁹⁷ Према Аталијату, провинцијске судије су биле у обавези да пошаљу препис донете пресуде канцеларији ἐπι τῶν κρισέων, вид. *The History of Attaliates*, ch. 5, pp. 36. Према Икономидису, суд ἐπι τῶν κρισέων створен је јер су позиције тематских судија све више заузимала лица без правничког образовања, *Oikonomidès*, *L'évolution de l'organisation administrative*, 134; *Saradi*, *The Byzantine Tribunals*, 174.

⁹⁸ *Epistola*, 193.

⁹⁹ *Epistola*, 187.

¹⁰⁰ За остале примере вид. *Nilsson*, *Strengthening Justice through Friendship and Friendship through Justice*, 98–111.

Варда Хиканатос, претор Хеладе и Пелопонеза на крају XI века, забележен је у неколико извора различитог карактера. Хиканатос је са титулом куропалата и у звању претора Пелопонеза и Хеладе 1093. године потврдио (πιστόω) препис затвореног тестаментa са кодицилом монаха Христудула Латриноса.¹⁰¹ Тај акт, који је написао нотар Јован Пераматос, изгубљен је, а до данас сачувани препис нотара Георгија Еврипа не садржи оверу о којој је овде реч.¹⁰² Верификација преписа тестаментa која се обављала након упоређења са оригиналним актом позната је и у другим тестаментa исте епохе. Тај посао су у престоници такође обављали судски органи.¹⁰³

Једна синодална одлука из 1250. године, којом су призната права Манастиру Ивируну над Манастиром Богородице Елеузе у Струмици,¹⁰⁴ наизглед говори о новој појави. У акту се као творац документа о предаји поседа (τοπικῆ παράδοσις) наводи извесни Михаило, вестис и претор „целе Тесалије”, који је деловао за време цара Алексија I Комнина.¹⁰⁵ Приређивачи аката Ивируна су у синтагми „πάσης Θεσσαλίας” препознали тему Солун.¹⁰⁶ Такво навођење географске области, уместо уобичајне административне јединице уз преторово име, такође је убедило румунског истраживача М. Банеска у закључак да претор у овом периоду не означава управника провинције.¹⁰⁷ Додатни куриозитет представља чињеница да је претор Михаило издао документ који се тицао поседа ван територије области за коју је задужен, како се Манастир налазио у оквиру одвојене теме Струмица.¹⁰⁸ На основу других извора установљено је да је Михаило највероватније службовао и као претор Солуна, уочи доласка Комнина на престо, или у току првих година владавине Алексија I Комнина, пре него што је заузео горе поменућу функцију.¹⁰⁹

У изворима се чита и о деловању севаста Андроника Дуке, претора и дуге Солуна и Сера. Из одредаба сачуваног акта из 1112. године, сазнаје се да је Евдокија, ћерка патрикија Григорија Вуриноса, упутила петицију Дуки да би он, као високи функционер, усмерио њен случај у жељеном правцу.¹¹⁰ Наиме, услед тешке имовинске ситуације, Евдокија и њен муж, протоспатарије Стефан Расополос, нашли су се, заједно са својим децом, у глади. Таква ситуација

¹⁰¹ MM VI, no. 21, pp. 93. Уп. *Bănescu*, La signification des titres de praitor et de pronoetes, 393.

¹⁰² MM VI, no. 20.

¹⁰³ Вид. Actes d'Iviron II, no. 44; no. 47.

¹⁰⁴ Actes d'Iviron III, no. 57.

¹⁰⁵ Actes d'Iviron III, no. 57, l. 14–15.

¹⁰⁶ Actes d'Iviron, 83. Уп. *Chatziantoniou*, The kritai/praitores, 124 fn 53.

¹⁰⁷ *Bănescu*, La signification des titres de praitor et de pronoetes, 395.

¹⁰⁸ Вид. *Chatziantoniou*, The kritai/praitores, 126 fn 62. Вид. и *Kaplan*, Monastère de la Théotokos Éleousa à Stroumitza, 483.

¹⁰⁹ *Georgiou*, Ο βέστης και πραιτωρ πάσης Θεσσαλίας Μιχαήλ, 179, 209.

¹¹⁰ Actes de Dochiariou, no. 3, l. 16–21. Упореди *Neville*, Authority, 162.

могла је да се превазиђе продајом добара које је Евдокија добила у мираз Неофиту, игуману Манастира Дохијара. Будући да закони забрањују отуђивање мираза у току трајања брачне заједнице, била је потребна диспензација, за чије доношење је Андроник Дука посебном наредбом задужио логариастиса прото-проедра Хандриноса.

Сачувани акт у архиви Манастира Дохијара доноси податке о даљој процедури. Хандринос је сазвао судско веће које су сачињавали судија Јован Мелидонис и други неименовани већници, пред којима је жена одговарала на питања о својој вољи и износила захтеве, након чега је веће једногласно потврдило постојање оправдане потребе за продајом доталних добара и одобрило правни посао. Акт је потписао Хандринос, са напоменом да поступа по наредби свог господара, Андроника Дуке.¹¹¹ По обављеној купопродаји, продавац–Евдокија обавезала се да Манастиру као гаранцију убрзо преда извод из практика, који треба да набави од претора и дуке Андроника Дуке.¹¹²

Још је Мортман приметити да се након периода владавине династије Дука (1059–1081) у провинцијској администрацији догодила одређена промена, условљена слабљењем положаја стратега, а која је имала различите последице.¹¹³ Паралелно са вишедеценијским процесом слабљења и нестанка стратега, који је био праћен успоном тематских судија, расте и утицај других војних заповедника – дука и катепана.¹¹⁴ Током XI века дуке се појављују уз познате административно-географске одреднице, у којима су осим војне власти практиковали и цивилне компетенције.¹¹⁵ Како је Икономидис напоменуо, раздвајање претора и дуке је видљиво још током владавине цара Алексија I Комнина (1081–1118), да би након тога доминантнији функционери, дуке, заузимали и позиције претора,¹¹⁶ са чим је саобразан изнети пример Андроника Дуке.

У поменутом брачно-имовинском случају, Андроник Дука учествује као наредбодавац, док остале правне и правосудне елементе поступка обављају друга лица. То је видљиво и у редовима текста у којима се Дука назива господаром („Κυριακός”).¹¹⁷ У погледу практика, иако се може претпоставити да је Дука био, с обзиром на свој положај, надређен и лицима која су задужена за

¹¹¹ Actes de Dochiariou, no. 3, l. 72.

¹¹² Actes de Dochiariou, no. 3, l. 59.

¹¹³ Шлумбергер наводи Мортманово запажање, *Schlumberger*, *Sigillographie*, 165; 188–189; 568.

¹¹⁴ Вид. *Krsmanović*, *The Byzantine Province in Change*, 78–79. *Magdalino*, *The Empire of Manuel I Komnenos*, 234. Арвелер напомиње да је још у документу из 995. виђено присвајање цивилних овлашћења од стране дуке, *Ahrweiler-Glykatzi*, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 61. Вид. и *Cheyne*, *Du stratège de thème au duc*.

¹¹⁵ *Ahrweiler-Glykatzi*, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 62; *Oikonomidès*, *L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine*, 148.

¹¹⁶ *Oikonomidès*, *L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine*, 149.

¹¹⁷ Actes de Dochiariou, no. 3, l. 72.

премеравање земљишта и утврђивање фискалних обавеза, те да је из тог разлога наведен као адреса за прибављање документације, познато је да су претори, као и тематске судије и сами састављали практиве.¹¹⁸

5. Могуће је да је поменути процес у организацији провинцијске власти током владавине династије Комнина (1081–1185) проузроковао нестанак претора у Малој Азији,¹¹⁹ а затим и генерално. Осим претора, са историјске позорнице нестале су и тематске судије, а послови из круга њихових надлежности пренети су такође на дуге.¹²⁰

Тема Хелада и Пелопонез одолела је описаним променама и издваја се у својој административној организацији од осталих.¹²¹ У тој теми се до увођења великог дуге, у време цара Алексија I Комнина, као цивилни управници проналазе углавном тематске судије, са изузетком претора Никифорице, о чијој је улози у сукобу једног тесалијског епископа и централне власти претходно било речи. Након реформе, када су приморске теме стављене под номиналну власт мега дуге, међу највишим функционерима учестало се појављују претори, које је најчешће постављао цар из редова цариградске аристократије, за период од три године.¹²² Забележен је и антипретор, чиновник такође послат из Цариграда, као привремени или заменски претор, који је запамћен по злоупотребама положаја,¹²³ као и лица која су носила наслов протопретора.¹²⁴ Запажа се да су управници ове теме у неким случајевима носили и назив судије, или су имали достојанство антипата, које се повезује са претором (или проноитом).¹²⁵

¹¹⁸ У практику севаста Јована Комнина из 1104. године наводи се да је куропалат Нићифор Контостефанос, који је у том тренутку био претор Волерона, Стримона и Солуна (таq 1101), спровео ревизију пореске обавезе (ικάνωσις) на поседима Манастира Ивирона (Actes d'Iviron II, no. 52, 6–7). Сличан случај је и са протокуропалатом Евтимијем, претором Волерона, Стримона и Солуна, који је, додуше, био и у функцији анаграфевса када је, по царском налогу, испитивао рад претходних анаграфевса исте теме (Actes d'Esphigmenou, no. 5; Actes de Zographou, no. 35). Детаљније, вид. Chatziantoniou, *The kritai/praitores*, 142 fn 122.

¹¹⁹ Ahrweiler-Glykatzi, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 77. Уп. *Oikonomidès, L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine*, 149.

¹²⁰ За време владавине цара Јована II Комнина (1118–1143), Malatras, *An unpublished seal*, 31. О судској надлежности дуга, вид. писма Димитрија Хоматина, детаљније, Целебџић, *Епирско друштво*, 71; 77; Saradi, *The Byzantine Tribunals*, 191.

¹²¹ Вид. Ahrweiler-Glykatzi, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin*, 77; *Oikonomidès, L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine*, 149.

¹²² Herrin, *Byzantine provincial government*, 266; Herrin, *The social and economic structure*, 119.

¹²³ Herrin, *Byzantine provincial government*, 268; О злоупотребама вид. Herrin, *The social and economic structure*, 122.

¹²⁴ Банеску је сматрао да управник назива протопретор има надређени положај у односу на све друге преторе из окружења, вид. Bănescu, *La signification des titres de praitor et de pronoetes*, 393.

¹²⁵ Herrin, *Byzantine provincial government*, 257.

Преторово средиште у овој теми био је град Теба, одакле је званичник управљао, водио рачуна о опорезивању,¹²⁶ учествовао у правним споровима и одређеним одбрамбеним и привредним пословима теме.¹²⁷ Наративни извори доносе податке о бројним злоупотребама званичника у овом периоду, међу којима и преторовим,¹²⁸ на основу којих се може направити скица преторових задужења. Један такав опис, Михаила Хонијата, помиње праксу одузимања имовине породици након смрти њеног члана, којом се вређа активно и пасивно наследно право, како архиепископ констатује.¹²⁹ Та пракса, посебно огрешујућа према удовицама и деци покојника, пример је преторовог кршења закона, које је требало да оконча реформа Андроника I Комнина. Са идејом поштовања законодавства (εὐνομία) и правде (δικαιοσύνη), цар Андроник I Комнин (1183–1185) је по доласку на власт обновио функцију претора и гарантовао добробит провинцијским градовима, тако што је изнова постављао преторе из редова угледних људи и цариградских сенатора, и одредио им задовољавајуће поклоне и примања, да не би било злоупотреба.¹³⁰ Позната су имена прве двојице, по свему судећи савесних претора, који су дошли на власт након реформе. То су Никифор Просух и Димитрије Дримис. Просух је посебно настојао да се донесе нови порески регистар (катаστύχιον) за Атину, који, међутим, није усвојен у Цариграду.¹³¹ Дримис, адресат једног писма Михаила Хонијата,¹³² био је због своје претходне правничке каријере (коју је имао и Посух) упоређен са Трибонијаном. Дримис је, међутим, одбио други преторски мандат, и према речима архиепископа, определио се за комодитет престонице, након чега се ситуација поново погоршала, и с обзиром на упражњено преторско место порасла је моћ нижих функционера, а затим и некоректних антипретора.¹³³

Колико је ситуација била тешка након 1185. године, када су службовали претори Никола Трипсихос и Константин Маврика, сведочи допис (Ὑπομνηστικόν) архиепископа Михаила Хонијата из 1198. године цару Алексију

¹²⁶ Познат је и лични намет који је припадао претору под називом πραιτωρικὴ ἐπίθρηα, вид. *Herrin*, *Byzantine provincial government*, 267, fn 70.

¹²⁷ Вид. *Herrin*, *The social and economic structure*, 119.

¹²⁸ Сликовити опис преторових злоупотреба дао је М. Хонијат у писму претору Димитрију Дримису, у којем пише да као што је чаробница Медеја расула своје отрове по равници Тесалије, тако су и претори претходно разасули сваку замисливу неправду по теми Хеладе и Пелопонеза, Michael Choniates, *Τὰ σωζόμενα*, I, 157–79.

¹²⁹ Michael Choniates, *Τὰ σωζόμενα*, I, 161–3; 173–9; 337.

¹³⁰ *Annals of Niketas Choniates*, 330.64–74; *Simpson*, *Niketas Choniates*, 163.

¹³¹ Michael Choniates, *Τὰ σωζόμενα*, II, 43, 54, 66. Вид. *Herrin*, *The social and economic structure*, 121.

¹³² Хонијатово писмо упућено претору Дримису, Michael Choniates, *Τὰ σωζόμενα*, I, 157–179.

¹³³ *Herrin*, *Byzantine province government*, 268. Посебно је описана самовоља у вези са прописивањем пореза. *Herrin*, *The social and economic structure*, 122.

III Анђелу (1195–1203), у којем се наводе даље злоупотребе.¹³⁴ У допису, као и у писмима послатим на неколико других адреса, архиепископ описује (анонимног) претора који је мимо изузећа у царској одлуци (цара Алексија II Комнина) ушао у Атину и од становништва потраживао дажбине у новцу и производима, што представља кулминацију претходних злоупотреба.¹³⁵

Вишеструка сведочанства о злоупотребама претора доносе и податке о веома широкој власти тих функционера у теми Пелопонез и Хелада. То је изнедрило став у науци да су они били фактички управници теме у XII веку. На основу тога се може закључити да су претори у теми Хелада и Пелопонез у току XII века углавном имали комбиновану цивилно-војну власт.¹³⁶ У том светлу се, у њиховим претходницима са почетка XII века, из других области Царства, могу такође препознати шефови провинција, код којих је цивилна власт само један аспект целокупних деловања.

И док се у изворима XIII века претори ретко помињу, за време владавине никејског цара Теодора II Ласкариса (1254–1258) поново су именовани, такође као управници са широким цивилним и војним задужењима. У освојеним епирским градовима западне Македоније именовани су војни заповедници и порески чиновници. Георгије Акрополит је у току рата са Бугарима 1256. године постао претор, надређен свим заповедницима, са седиштем у Солуну.¹³⁷ Акрополит, претходно канцеларијски службеник, имао је аутономију у доношењу одлука о смењивању нижих чиновника, било војних било фискалних.¹³⁸ У својој Историји, не наводећи детаље о својим пословима, историчар приповеда о периоду који је као претор провео у путовању по градовима области за коју је задужен, од октобра 1256. до фебруара 1257. године, када је у току одбране Прилепа заробљен од стране епирског владара Михаила II. Акрополитови претходници, Андроник Палеолог и Теодор Филис, били су управници са сродним задужењима¹³⁹ и вероватно су имали функцију идентичну његовој.¹⁴⁰

¹³⁴ Michael Choniates, *Tὰ σωζόμενα*, I, 307–311.

¹³⁵ Michaelis Choniatae, *Epistulae*, 50, 58, 60, 64, 65; вид. и *Smyrlis*, *Sybaris on the Bosphoros*, 165; *Herrin*, *Byzantine province government*, 269.

¹³⁶ Што се понекад објашњава политичким околностима тог времена, вид. *Setton*, *Athens in the Later twelfth Century*, 187.

¹³⁷ Вид. *Guilland*, *Preteur*, 83.

¹³⁸ *Acropolitae opera*, 66, 68. *Macrides*, *George Akropolites*, 319.

¹³⁹ *Macrides*, *George Akropolites*, 243.

¹⁴⁰ Р. Макридис је дошла до тог закључка на основу погребног говора охридског архиепископа Јакова, који је Андроника назвао антипатом, „што је древни назив за претора”, док је у случају Филиса функција транспарентнија. *Macrides*, *George Akropolites*, 27. Познато је да се у неким изворима, као што је Живот светог Мелетија Млађег (1105), помиње да је познати претор Варда Хиканатос, са краја XI века, три пута био антипат Хеладе и Пелопонеза, из чега је видљиво подударње термина, вид. *Bănescu*, *La signification des titres de praitor et de pronoetes*, 394; *Herrin*, *The social and economic structure*, 117. Филис је назван незаконитим претором у писму Теодора II (*Theodori Ducae Lascaris Epistolae*, 254), вид. *Macrides*, *George Akropolites*, 28.

6. Последња појављивања претора у изворима датованим XIV веком везана су за *πραιτωρ τοῦ δήμου*, који нема континуитет са преторима у провинцији, али термилошки асоцира на Јустинијановог „народног претора”. Најпре је Лоран тог функционера повезао са „претором Константинопоља”,¹⁴¹ међутим, несигурно и без јаких доказа, што је и сâм констатовао. Документарни и наративни извори прецизно сведоче о томе да су народни претори током прве половине XIV века били званични дворски тумачи латинског језика, који су учествовали у посланствима, преговорима и састављању споразума и дописа.¹⁴² Упркос тим подацима, Псеудо-Кодинова листа наводи народног претора на 38. месту хијерархијске лествице искључиво као достојанственика, без функције,¹⁴³ што је Р. Макридис оценила као нетачан податак и последицу необавештености састављача ове познате листе.¹⁴⁴

Закључак. О деловању претора након VI века, услед спољнополитичких и унутарполитичких дешавања која су захватила Царство, закључци нису јединствени. Упражњено место у провинцијском судском систему до средине IX века можда припада овом функционеру, али о томе нема непосредних података. Извора који сведоче о раду цариградског претора након VI века такође нема. Након IX века је јасно да претори делују, али њихова улога у организацији власти у провинцији није транспарентна. Дакле, у периоду до X века, услед оскудности извора, као и противречних података у постојећим изворима, немогуће је донети коначну одлуку о природи функције претора.

На основу изворне грађе која је била предмет истраживања у овом раду, може се закључити да је ширење надлежности претора, који су током X и XI века били органи цивилних власти, наступило у XII веку, истовремено са појавом и јачањем војних заповедника дука и катепана. Из тог разлога, функција претора нашла се у сенци других функција, што илуструје и организација једине теме у којој претори делују након средине XII века, теме Хеладе и Пелопонеза. У складу са наведеним процесом, у XIII веку, током ратних околности, има назнака да су претори имали делимичне војне надлежности, док се правосудне надлежности не помињу.

У периоду када се примећује ширење функције претора широм Царства, у другој половини XI века, у престоници делује „претор Константинопоља”, чија

¹⁴¹ *Laurent, Le Corpus*, 637.

¹⁴² То је видљиво у Кантактузиновом опису службе Сигероса, *Ioannis Cantacuzeni Historiarum*, III, 53, 13–16. Вид. ODB, 1710 (*Praetor, A. Kazhdan*). Сродно је наведено у вези са народним претором у листи достојанственика састављеној за двор у Трапезунтском царству, вид. *Macrides, Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court*, 282. Вид. и *Stein, Untersuchungen*, 36–37; *Guil-land, Prêtreur*, 82; 84. Гијан помиње и претора наведеног у писму папи Урбану V, из 1367. године, и идентификује га са „народним претором”. У последњем случају који је пописао, наведена је погрешна година, 1387.

¹⁴³ *Macrides, Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court*, 104.

¹⁴⁴ *Macrides, Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court*, 308.

се пракса можда подудара са надлежностима квестора/кјестора. Истраживања делокруга послова претора у провинцији такође откривају различите компетенције у приватном праву, као и у пореској управи. Појава функционера са тим именом у престоници, током XI века, временски је у блиској вези са појавом претора у провинцији, током друге половине истог столећа, као и са реформама цара Константина IX Мономаха у правосуђу, средином тог века. Можда се ради о синхронизованим догађајима који су последица поменуте реформе.

Након поновног успостављања Царства, под династијом Палеолога, не постоји континуитет ове функције у провинцији. Са друге стране, све до средине XIV века појављује се *πραιτωρ τοῦ δήμου*, истог имена као и престонички претор цара Јустинијана I, који је, међутим, сада дворски званичник задужен за контакте са латинским светом.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Acropolitae opera, t. 1, edd. A. Heisenberg – P. Wirth, Leipzig 1903.
- Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi, Sacra et Profana, edd. F. Miklosich – I. Müller, vol. VI, Vienna 1890.
- Actes de l'Athos. IV. Actes de Zographu, edd. W. Regel – E. Kurtz – B. Korablev, Санктпетербургъ 1907.
- Archives de l'Athos IV. Actes de Dionysiou, éd. N. Oikonomidès, Paris 1968.
- Archives de l'Athos VI. Actes d'Esphigménou, éd. J. Lefort, Paris 1973.
- Archives de l'Athos XIII. Actes de Dochiariou, éd. N. Oikonomidès, Paris 1984.
- Archives de l'Athos XVI. Actes d'Ivion II. Du milieu du XIe siècle à 1204, edd. J. Lefort – N. Oikonomidès – D. Papachryssanthou – V. Kravari – H. Métrévéli, Paris 1990.
- Archives de l'Athos XVIII. Actes d'Ivion III, de 1204 à 1328, edd. J. Lefort – N. Oikonomidès – D. Papachryssanthou – V. Kravari – H. Métrévéli, Paris 1994.
- Byzantine Lead Seals, vol. 1, p. 1, edd. G. Zacos – A. Vegler, Basel 1972.
- Byzantine Seals with Family Names (Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, v. II), ed. I. Jordanov, Sofia 2006.
- Catalogue of the Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, edd. J. Nesbitt – N. Oikonomides, Washington DC 1994.
- Corpus iuris civilis, Volume 3, Novellae, edd. R. Schoell – W. Kroll, Berolini 1895.
- Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, t. 2, edd. A. K. Wassiliou – W. Siebt, Wien 2004.
- E. McGeer – J. Nesbitt – N. Oikonomides, Catalog of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, V, bespr. v. W. Siebt, Byzantinische Zeitschrift 100/1 (2007) 231–236.
- George Akropolites: The History. Introduction, translation and commentary, ed. R. Macrides, Oxford 2007.
- Historiae, ed. C. de Boor, revised P. Wirth, Stuttgart 1972.
- Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum, Libri IV. Graece et latine, ed. L. Schopeni, vol. III, Bonnae 1832.
- Jus graecoromanum, vol. I, edd. J. Zepos – P. Zepos, Aalen 1962 (reprint).
- La collection C. Orghidan. Vol. I of Documents de Sigillographie, ed. V. Laurent, Paris 1952.
- Leonis Diaconi Caloënsis Historiae libri decem, ed. C. B. Hase, Bonnae 1828.

- Les sceaux byzantins du Musée archéologique d'Istanbul, edd. V. *Bulgurlu* – J.-Cl. *Cheyne* – T. *Gökyıldırım*, Istanbul 2012.
- Margetić L.*, Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 1 (1980) 53–78.
- Michael Attaleiates – The History, transl. D. *Krallis* – A. *Kaldellis*, Cambridge 2012.
- Michael Psellus. Epistulae, ed. S. *Papaioannou*, Berlin–Boston 2019.
- Michaelis Choniatae. Epistulae, ed. F. *Kolovou*, Berolini 2001.
- O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates, transl. H. J. *Magoulias*, Detroit 1984.
- Oikonomidès N.*, Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Introduction, texte et commentaire, Paris 1972.
- Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453, t. 2: Regesten von 1025–1204, ed. F. *Dölger*, München 1925.
- Sceaux dela collection George Zacos au Musée d'art et d'histoire de Genève, edd. M. *Campagnolo-Poithou* – J.-Cl. *Cheyne*, Paris 2016.
- Schlumberger G.*, Sigillographie de l'Empire byzantin, Paris 1884.
- The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century, Introduction, translation and annotations by A.-M. *Talbot* – D. F. *Sullivan*, Washington 2005.
- The Life of St. Nikon: Text, Translation, and Commentary, transl. D. *Sullivan*, Brookline 1987.
- The Taktika of Leon VI. Text, Translation, and Commentary by G. T. *Dennis*, Dumbarton Oaks 2014.
- Theodori Ducae Lascaris Epistolae CCXVII, ed. N. *Festa*, Florence 1898.
- Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon magister, Georgius monachus, ed. I. *Bekker*, Bonn 1838.
- Théophylacte d'Achrida, introduction, texte, traduction et notes par P. *Gautier*, Paris 1986.
- Η Πεῖρα – Die Peira: Ein juristisches Lehrbuch des 11. Jahrhunderts aus Konstantinopel – Text, Übersetzung Kommentar, Glossar, edd. D. R. *Simon* – D. R. *Reinsch*, Berlin/Boston 2023.
- Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα, I–II, ed. S. *Lampros*, Athens 1879, repr. Groningen 1968 [Mihaēl Akominatou tou Hōniatou ta sōzomena, I–II, ed. S. *Lampros*, Athens 1879, repr. Groningen 1968].
- Византийский современник. Приложение к XIII тому. No. 1. Actes de L'Athos IV, Actes de Zographou, edd. W. *Regel* – E. *Kurtz* – B. *Korablev*, Санктпетербургъ 1907 [Vizantijskij vremennik. Prilozhenie k' XIII tomu. No. 1. Actes de L'Athos IV, Actes de Zographou, edd. W. *Regel* – E. *Kurtz* – B. *Korablev*, Sanktpeterburg“ 1907].
- Византијски извори за историју народа Југославије, т. III, прир. Г. *Острогорски* – Ф. *Баришић*, Београд 1966 [Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, t. III, prir. G. *Ostrogorski* – F. *Barišić*, Beograd 1966].
- Кекавмен. Советы и рассказы, Сочинение византийского полководца XI века, ed. Г. Г. *Литаврин*, Санктпетербург 2003 [Kekavmen. Sovet'i i rasskazy, Sochinenie vizantijskogo polkovodca XI veka, ed. G. G. *Litavrin*, Sankpeterburg 2003].

Литература – Secondary Works

- Ahrweiler-Glykatzis H.*, Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles, Bulletin de Correspondance Hellénique 84–1 (1960) 1–111.
- Amantos K.*, Η οικογένεια Βατάτζη, Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών XI (1951) 174–178 [Amantos K., Ē oikogeneia Vatatzē, Epetēris Etaireias Byzantinōn Spoudōn XI (1951) 174–178].
- Bănescu N.*, La signification des titres de praitor et de pronoetes à Byzance aux XIe et XIIe siècles, Miscellanea Giovanni Mercati, t. 1 (= Studi e testi 123) Vaticano 1946, 388–394.

- Brubaker L.* – *Haldon J.*, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680–850: A History*, Cambridge 2015.
- Bury J. B.*, *History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (396 A.D. – 800 A.D.)*, London 1889.
- Bury J. B.*, *Imperial Administrative System of the Ninth Century: With a Revised Text of Kletorologion of Philotheos*, Oxford 1911.
- Chatziantoniou E.*, *The kritai/praitores of Boleron, Strymon and Thessalonike in the 11th century. Prosopography and provincial administration*, *Βυζαντινά* 34 (2015) 111–170.
- Cheyne J.-Cl.* – *D. Theodoridis*, *Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis: Les sceaux patronymiques*, Paris 2010.
- Cheyne J.-Cl.*, *Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècle*, *Travaux et mémoires* 9 (1985) 181–189.
- Chitwood Z.*, *Byzantine Legal Culture and the Roman Legal Tradition, 867–1056*, Cambridge 2017.
- Cvetković M.*, *The Peculiarities of the Byzantine Provincial Administration in the Balkans under the Komnenoi*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 60/2 (2023) 823–841.
- Dölger F.*, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, *Byzantinisches Archiv*, hf. 9, Leipzig–Berlin 1927.
- Georgiou S. G.* *Ο βέστης και πραιτωρ πάσης Θεσσαλίας Μιχαήλ. Παρατηρήσεις για την διοίκηση της Θεσσαλονίκης στα τέλη του ΙΑ' αιώνα*, *Βυζαντινά* 30 (2012–2013) 195–209 [*Georgiou S. G.*, *Ο vestēs kai praetor pasēs Thetthalias Michaēl. Paratērēseis gia tēn dioikēsē tēs Thessalonikēs sta telē tou ΙΑ' αιώνα*, *Byzantiaka* 30 (2012–2013) 195–209].
- Gkoutzioukostas A.*, *”Judges of the Velum“ and ”Judges of the Hippodrome“ in Thessalonike (11th c.)*, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 20 (2010) 67–84.
- Gkoutzioukostas A.*, *Administration of justice in the geographical area of Byzantine Macedonia (10th–11th): was there a continuation of survival of the Roman conventus? Mélanges Jean-Claude Cheynet, éd. B. Caseau – V. Prigent – A. Sopracasa (= Travaux et mémoire 21/1), Paris 2017, 267–275.*
- Gkoutzioukostas A.*, *The judges of the Macedonia theme*, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 63 (2013) 113–126.
- Gkoutzioukostas A.*, *The praitor mentioned in the History of Leo the Deacon and the praitor of Constantinople: Previous and recent considerations*, *Βυζαντινά* 25 (2005–2006) 105–115.
- Gkoutzioukostas A.*, *Η Απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9^{ος}-12^{ος} αιώνες): τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας*, *Θεσσαλονίκη 2004* [*Gkoutzioukostas A.*, *Ἐ Απονoμῆ dikaiosynēs sto Byzantio (9os-12os aiōnes): ta kosmika dikaidotika organa kai dikastēria tēs proteuousas*, *Thessalonikē* 2004].
- Guilland R.*, *Compte des Murs*, *Byzantion* 34 (1964) 17–25 (= *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, *Variorum reprint*, XIX, London 1976).
- Guilland R.*, *Préteur du peuple, skoutérios, protokomēs*, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* VII (1969) 81–89 (= *Titres et fonctions de l'Empire byzantin*, *Variorum reprints*, XXV, London 1976).
- Guillou A.*, *La Sicile byzantine: État de recherches*, *Byzantinische Forschungen* 5 (1977) 95–145.
- Haldon J.*, *A context for two ”evil deeds”: Nikephoros I and the origins of the themata*, *Le saint, le moine et le paysan: Mélanges d'histoire byzantine offerts à Michel Kaplan*, edd. *O. Delouis – S. Métivier – P. Pagès*, Paris 2016 (*Byzantina Sorboniensia*, v. 29), 245–265.
- Haldon J.*, *Byzantine Praetorians: An Administrative, Institutional, and Social Survey of the Opsikion and Tagmata*, C. 580–900, Bonn 1984.
- Haldon J.*, *Byzantium in the Seventh Century: The transformation of a culture*, revised edition, Cambridge 1997.
- Herrin J.*, *Realities of Byzantine provincial government: Hellas and Peloponnesos: 1180–1205*, *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975) 253–284.
- Herrin J.*, *The social and economic structure of central Greece in the late twelfth century*, doctoral thesis, Birmingham 1972.

- Humphreys M. T. G.*, *Law, Power, and Imperial Ideology in the Iconoclast Era*, Oxford 2014.
- Jones A. H. M.* *The Later Roman Empire, 284–602: A Social, Economic, and Administrative Survey*, Oxford 1964.
- Kaplan M.*, *Retour sur le dossier du monastère de la Théotokos Éleousa à Stroumitza*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 50/1. *Mélanges Ljubomir Maksimović*, ur. *B. Kršmanović – S. Pirivatrić*, Beograd 2013, 479–492.
- Kršmanović B.*, *Beobachtungen zum Taktikon Escorialense*, *Byzantinische Zeitschrift* 103/2 (2010) 605–637.
- Kršmanović B.*, *Das Problem der sogenannten zusammengesetzten Bezirke auf dem Balkan im 11. Jahrhundert – Zwei Fallbeispiele*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 46 (2009) 66–87.
- Kršmanović B.*, *The Byzantine Province in Change: On the Threshold Between the 10th and the 11th Century*, Belgrade 2008.
- Magdalino P.*, *Neighbourhoods in Byzantine Constantinople, Hinter den Mauern und auf dem offenen Land: Leben im Byzantinischen Reich*, edd. *F. Daim – J. Drauschke*, Mainz 2016.
- Magdalino P.*, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143–1180*, Cambridge 2009.
- Malatras C.*, *An unpublished seal of Konstantinos Philosophos, his family, and the thema of the Islands*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 59 (2022) 27–53.
- Morris R.*, *Travelling Judges in Byzantine Macedonia*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 50/1. *Mélanges Ljubomir Maksimović*, ur. *B. Kršmanović – S. Pirivatrić*, Beograd 2013, 335–345.
- Neville L.*, *Authority in Byzantine Provincial Society, 950–1100*, Cambridge 2004.
- Nilsson J.*, *Strengthening Justice through Friendship and Friendship through Justice: Michael Psellos and the Provincial Judges, From Constantinople to the Frontier: The City and the Cities*, edd. *N. S. M. Matheou – T. Kampaniaki – L. M. Bondioli*, Leiden–Boston 2016, 98–109.
- Oikonomidès N.*, *L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine au XIe siècle (1025–1118)*, *Travaux et mémoires* 6 (1976) 125–152.
- Oikonomidès N.*, *Une liste arabe des stratèges byzantins du VIIe siècle et les origines du thème de Sicile*, *Rivista di studi bizantini e neoellenici* 1 (1964) 120–130.
- Oxford Dictionary of Byzantium*, I–III, edd. *A. Kazhdan et al.*, Oxford 1991.
- Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Online*, <https://www.degruyter.com/database/pmbz/html> (приступ: 30.5.2023.)
- Saradi H.*, *The Byzantine Tribunals: Problems in the Application of Justice and State Policy (9th–12th c.)*, *Revue des études byzantines* 53 (1995) 165–204.
- Seibt W.*, *Ἀρμενικὰ θέματα als terminus technicus der byzantinischen Verwaltungsgeschichte des 11. Jahrhunderts*, *Byzantinoslavica* 54 (1993) 134–141.
- Setton K. M.*, *Athens in the Later twelfth Century*, *Speculum* 19/2 (1944) 179–207.
- Simpson A.*, *Niketas Choniates. A Historiographical Study*, Oxford 2013.
- Smyrlis K.*, *Sybaris on the Bosphoros: Luxury, corruption and the Byzantine state under the Angeloi (1185–1204)*, *Byzantium, 1180–1204: The sad quarter of a century*, ed. *A. Simpson*, Athens 2005, 159–178.
- Stein E.*, *Ein Kapitel vom persischen und vom byzantinischen Staate*, *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* I (1920) 50–87.
- Stein E.*, *Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungen und Wirtschaftsgeschichte*, Amsterdam 1962.
- TAKTIKON: Studies on the prosopography and administration of the Byzantine themata*, edd. *O. Karagiorgou – C. Malatras – P. Charalampakis*, Athens 2021.
- The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. *M. Maas*, Cambridge 2006.
- Vlyssidou N.*, *Quelques remarques sur l'apparition des juges (première moitié du Xe siècle)*, *Η Βυζαντινή Μικρά Ασία (6^{ος}-12^{ος} αι.)*, ed. *S. Lampakis*, Αθήνα 1998 [*Vlyssidou N.*, *Quelques remarques sur l'apparition des juges (première moitié du Xe siècle)*, *Ἐ Byzantinē Mikra Asia (6^{ος}-12^{ος} αι.)*, ed. *S. Lampakis*, Αθήνα 1998].

- Илић Т.*, Квестор – квеститор – кјестор, Зборник радова Византолошког института 59 (2022) 89–132 [*Ilić T.*, Kvestor–kvezitor–kjestor, Zbornik radova Vizantološkog instituta 59 (2022) 89–132].
- Крسمановић Б.*, О односу управне и црквене организације на подручју Охридске архиепископије, Византијски свет на Балкану, књ. 1, ур. *Б. Крسمановић – Љ. Максимовић – Р. Рагић*, Београд 2012, 17–39 [*Krsmanović B.*, О односу управне и црквене организације на подручју Охридске архиепископије, Византијски свет на Балкану, књ. 1, ур. *Б. Крsmanović – Љ. Максимовић – Р. Radić*, Београд 2012, 17–39].
- Madriaga E.*, Η Βυζαντινή Οικογένεια των Αγιοθεοδωρίτων, Βυζαντινά Σύμμεικτα 27 (2017) 53–89 [*Madriaga E.*, Ε Byzantinē Oikogeneia tōn Agiotheodōritōn, Byzantina Symmeikta 27 (2017) 53–89].
- Острогоријски Г.*, Историја Византије, Београд 1959 [*Ostrogorski G.*, Istorija Vizantije, Београд 1959].
- Цвејковић М.*, Елементи позноримског војног и управног уређења у византијском тематском систему, ур. *М. Ракоција*, Ниш и Византија XX, Ниш 2022, 473–486 [*Cvetković M.*, Elementi poznorimskog vojnog i upravnog uređenja u vizantijskom tematskom sistemu, ур. *М. Rakocija*, Niš i Vizantija XX, Niš 2022, 473–486].
- Цвејковић М.*, Ниже јединице тематског уређења у Византији (9–11. век), необјављена докторска дисертација, Београд 2017 [*Cvetković M.*, Niže jedinice tematskog uređenja u Vizantiji (9–11. vek), необјављена doktorska disertacija, Београд 2017].
- Целебџић Д.*, Друштво у Епирској држави прве половине XIII века, необјављена докторска дисертација, Београд 2012 [*Dželebdžić D.*, Društvo u Epirskoj državi prve polovine XIII veka, необјављена doktorska disertacija, Београд 2012].

Tamara Ilić

Institute for Byzantine studies, SASA, Belgrade

tamara.matovic@vi.sanu.ac.rs

A LEGAL-HISTORICAL CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE OFFICE OF PRAETOR IN BYZANTIUM

Emperor Justinian I appointed new heads of civil and military command in the provinces, named after yet another Roman magistrate, a vestige of classical antiquity. The Praetor Justinianus is the subject of Justinian's Novellae 24, 25, 26, 29, and 74 (104). His judicial competencies included jurisdiction in criminal and civil proceedings and appellate jurisdiction in lower-value litigations (up to 500 solidi) on behalf of the Emperor. The main duties of this functionary also included crime control and maintaining law and order. However, the broad judicial authority of Justinian's praetores was obviously limited, as the central government appointed and controlled them through the capital's appellate bodies of quaesitor and prefect. Justinian's office of praetor appears to have been short-lived: such a conclusion is based not only on the fact that there are just two surviving seals from the 6th and 7th centuries but also on a few reports from Thrace, which testify that, in the mid-6th century, vicarii, the functionaries abolished by the appointment of the praetor, were selected again. It is unclear whether other provinces appointed the praetor Justinianus: Paphlagonia, Pisidia, Lykaonia and Sicily. However, some studies that drew on Latin and Greek sources understood the first strategoi in these regions as direct

successors to the praetores. Concurrently with appointing praetores throughout the Empire, Emperor Justinian I created a new function of the same name in the capital, also engaged in the judiciary and punishment. This office also seems to have become obsolete after the 6th century.

The thematic system developed simultaneously with the existence of the old administrative organization. The available information suggests that the *prefecti* had judicial authority until at least the 7th century. Other judicial offices may have included the *protonotarii* or, as scholars have already noted, the surviving praetores. The *Taktikon Uspensky* from the mid-9th century mentions *oi praitores thematōn*, not directly as judges, but more likely as surviving administrators. A century later, the *Taktika* of Leo VI the Wise listed thematic praetores as the supreme judicial authority in the provinces and described their relation to the capital. Various reports from sources created during the reign of Leo's son Constantine VII Porphyrogenetos seem to suggest that thematic judges became more widespread around this time. The only seal from this period – the 9th century, is the one that once belonged to Arsaber, praetor and curator.

It is known that the relationship between provincial praetores, now usually called thematic judges, and *strategoi* radically changed around the 10th century. This process, which can also be associated with the case of praetor Basil Apokapes, is well documented in different sources, which frequently mention this office. Nevertheless, the term praetor does not appear again until the middle of the 11th century, when several functionaries in the provinces were again given this title. A notable exception is found in the *Peira*, a textbook by Eusthatios Rhomaios, which offers instructions about the praetor's decisions in inheritance law. The reliability of this source is questionable, as it compiles many Roman stipulations concerning the magistrate praetor. However, at least one regulation seems contemporary and reveals the praetor's judicial authority in 11th-century Constantinople. As there are seals from the same century with the inscription "praetor Constantinopoleos", we question the field of competence of the last mentioned functionary. This event, as well as other changes in judicial organization, opens the door to speculations about its relationship with the reforms of Constantine IX Monomachos.

The spread of praetors in the provinces during the second half of the 11th century and their seniority over the *strategoi* suggest their supreme role in the provinces. The complex administrative organization that emerged in the 12th century, however, does not permit simple conclusions. In several short case studies, we have analyzed the praetors' judicial duties, which reveal that some praetores, such as Bardas Hikanatos, acted as judicial figures, and others, such as Andronikos Doukas, as governors. The subsequent change in provincial administration, which introduced the new positions of *doux* and *katepano*, as the case of Andronikos Doukas illustrates, coincides with the disappearance of praetores in the provinces.

The praetor had a specific position in Hellas and the Peloponnese towards the end of the 12th and in the 13th century. Besides different information about their legal work, we found details concerning unusual and illegal practices implemented by the praetores, such as seizure of assets after a person's death. In the 13th century, during the reign of Theodore II Laskaris, the praetores were appointed as civil and military officials, but their duties are unclear in the reports brought by George Akropolites, himself a praetor. The last known praetores were appointed in 14th-century Constantinople, named *praetores tou demou*, as court interpreters of Latin.

Зборник радова Византолошког института 60 (2023)

Издаје

Византолошки институт САНУ

Београд, Кнеза Михаила 35

zrvi@vi.sanu.ac.rs

zrvi-visanu.rs

Тел. +381 11 26 37 095

Редакциони одбор

Стианоје Бојанин (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Михаел Гринбарџ* (Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Минстер), *Нилс Гаул* (The University of Edinburgh, Единбург), *Мирјана Живојиновић* (Српска академија наука и уметности, Београд), *Вујадин Иванишевић* (Српска академија наука и уметности, Београд), *Ерика Јухас* (ELTE Eötvös József Collegium, Будимпешта), *Јованка Калић* (Српска академија наука и уметности, Београд), *Сергеј Карпов* (Московски државни универзитет, Москва), *Предраг Комаџина* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Бојана Крсмановић* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Александар Лома* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет / Српска академија наука и уметности, Београд), *Марија Мавруди* (University of California, Berkeley, Беркли), *Аџанасиос Маркопулос* (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Атина), *Љубомир Максимовић* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет / Српска академија наука и уметности, Београд), *Миодраг Марковић* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет / Српска академија наука и уметности, Београд), *Љубомир Милановић* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Бојан Миљковић* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Срђан Пиривајрић* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Клаудија Рај* (Institut für Byzantinistik und Neogräzistik, Universität Wien, Беч), *Ђоко Субојић* (Српска академија наука и уметности, Београд), *Еванџелос Хрисос* (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Атина), *Дејан Целебџић* (Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд), *Жан-Клод Шене* (Sorbonne-Université, Париз), *Јована Шијаковић* (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд), *Петер Шрајнер* (Universität zu Köln, Келн)

Лектура

мр Александра Антић

Лектура енилеских сажетика

Миљана Протић

Коректура

Мира Зебић

Компјутерска обрада и лустрација за штампу

Бранислав Фотић, Тијана Динић

Корице

Драгомир Тодоровић

Класификаџор

Славица Мереник

Компјутерска припрема за штампу

Бранислав Фотић, Тијана Динић

Штампа

Birograf Comp, Атанасија Пуље 22, Београд

Тираж

300 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93

ЗБОРНИК радова Византолошког института САНУ = Zbornik radova
de l'Institute d'Études Byzantines. – Књ. 1 (1952)-. – Београд :
Византолошки институт САНУ, 1952-. – 24 cm

Годишње

ISSN 0584-9888 = Зборник радова Византолошког института
COBISS.SR-ID 28356615